

Завдання Міського конкурсу з українознавства для учнів 8 класу з відповідями

24 квітня 2018 року

1. Серед наведених ілюстрацій оберіть три зображення, які допоможуть вам визначити певне історичне явище. Назвіть визначене вами явище та складіть про нього історичну довідку. (12 балів)

1

2

3

4

5

6

Відповідь.

Слід обрати ілюстрації: 2 – Хотинська фортеця; 4 – портрет гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного; 6 – гравюра «Здобуття Кафи запорозькими козаками 1616 р.» із книжки «Вірші на жалісний погреб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного, гетьмана війська його королівської милості Запорозького, складені Касіяном Саковичем...» 1622 р.

Ілюстрації пов'язані з **добою героїчних походів** – періодом найбільш успішних морських і сухопутних походів козаків на володіння султанської Туреччини та її васала – Кримського ханства – протягом перших двох десятиліть XVII ст.

Історична довідка про добу героїчних походів. Із розвитком Запорозької Січі боротьба проти агресії Османської імперії набрала активного наступального характеру. Наприкінці XVI

ст. козаки розгорнули наступ на володіння Туреччини та Кримського ханства, намагаючись перенести воєнні дії на територію противника.

Особливо вдалі морські походи козаків на турецько-татарські фортеці припали на перші два десятиліття XVII ст. Про часи, за яких козацтво здобуло ті блискучі перемоги, говорять як про добу героїчних походів. Козаки на своїх «чайках», яких збиралося близько трьох сотень, допливали й до віддалених турецьких фортець. Так, наприклад, улітку 1606 р. від козацьких нападів запалало все Турецьке узбережжя Чорного моря. Козаки завдали удару одразу по трьох найміцніших турецьких фортецях – Акерману, Кілії, Варні. Украй занепокоєний султан наказав перетнути Дніпро залізним ланцюгом, залишивши посеред річки браму, на яку з кріпосних веж було націлено гармати. Проте вже восени 1608 р. запорожці здобули Перекоп, а невдовзі така сама доля спіткала фортеці турків – Ізмаїл, Кілію та Акерман. Найпотужнішого удару козаки завдали 1616 р., коли було здобуто Кафу – найбільший невольницький ринок у Криму – та визволено тисячі бранців. Успіхи козацтва пов'язані з талантом П. Конашевича-Сагайдачного. Він проявився під час Хотинської битви. Під керівництвом Сагайдачного козаки відбили дев'ять штурмів, здійснили серію нічних атак, які, за винятком однієї, були успішними. Козацька тактика суттєво відрізнялася від польської. Литовський гетьман Ян Кароль Ходкевич віддавав перевагу обороні. Козаки ж і під Хотином прагнули діяти наступально. Саме тому основний тягар війни випав на них. Недарма більшість турецьких атак була спрямована проти козацького табору, а найголовнішим своїм завданням султан вважав знищення війська козаків. Отож, найвагоміший внесок у перемогу під Хотином зробило українське козацтво.

2. Охарактеризуйте Слобожанщину як історико-географічний регіон України за планом: (10 балів)

- А) сучасні області України, що належать до Слобожанщини
 - Б) походження назви регіону
 - В) природні умови
 - Г) особливості економічного життя
- Позначте регіон на карті.

Відповідь.

Слобожанщина, Слобідська Україна, Слобідщина – історико-географічний регіон на сході України (та прилеглих територіях Росії). Утворилася в результаті колонізації українцями Дикого поля в другій половині XVII – XVIII ст. Охоплювала територію: у межах сучасної України – майже всю Харківську область, пд.-сх. частину Сумської області, більшу частину Луганської області (крім її пд.-сх. частини) і невелику частину Донецької області (на її півночі); у межах сучасної РФ – пд. частини Белгородської, Воронежської і Курської областей. Формування Слобідської України пов'язане з колонізаційними процесами та неоднозначними відносинами українських переселенців із московським урядом та російськими «служилими людьми». Формування Слобідської України та Української козацької держави (Гетьманщини) йшло одночасно, що визначило подібність обох українських історико-культурних регіонів. Вагомим чинником для формування регіону було сусідство Кримського ханату і Вольностей Війська Запорозького низового.

Назва «Слобідська Україна» походить від поселень-слобід, населення яких тривалий час було вільним і користувалося різними пільгами (не сплачувало податки на млинарство, торгівлю та винокуріння, жило за своїми звичаями, зі своїм соціальним устроєм); натомість його повинністю була охорона кордонів Російської держави. Назва в документації остаточно затвердилася лише в першій третині XVIII ст., до цього українське населення переважно називали «черкасами», а слобідські міста й полки – «черкаськими».

У серед. XVII ст. почалося формування слобідських козацьких полків, пільговий режим та устрій яких зумовив специфіку регіону. Із 1765 р., після ліквідації слобідських полків, запроваджено Слобідсько-Українську губернію, за збереження основної території та пільгового режиму. При поступовому скасуванні автономних особливостей основні території Слобідської України включено до Харківського намісництва (1780–1796), потім – знову до Слобідсько-Української губернії (із 1796), перейменованої 1835 р. в Харківську губернію. Унаслідок тривалих межувань кордонів, базованих на попередньому губерньському поділі, 1918–1923 рр. значна частина Слобідської України опинилася у складі РСФРР.

Усвідомлення Слобідської України як регіону яскраво виявилось після скасування слобідських полків у творах І. Квітки та Г. Квітки-Основ'яненка, пізніше – в історичних працях І. Срезневського, П. Головинського, А. Шиманова. Перша систематизована праця про Слобідську Україну належить Д. Багалію (1918). «Слобідська Україна» як історико-географічне поняття широко застосовується і в новітній науковій літературі.

Природа краю характеризується посушливим літом і сильними вітрами. Рельєф переважно гористий: Донецький кряж і гірська гряда Донецької височини. Серед корисних копалин: вугілля, залізна руда, сировина для будівництва.

На Слобожанщині поруч із землеробством здавна розвивалися різні промисли: виробляли дьоготь і смолу, керамічний посуд і килими, вишиті кожухи і сап'янові чоботи, гарусні тканини і вироби з дерева та металу. Розвивалося рибальство, пивоваріння, виноробство, добування солі та ін. У XIX ст. тут з'являються знаряддя праці фабричного виробництва: парові машини, сіялки, залізні плуги й борони.

Швидкі темпи індустріалізації у XX ст. притягали на Слобожанщину сотні тисяч людей різних національностей. Політика інтернаціоналізації в СРСР по суті була спрямована на повну русифікацію і денационалізацію українського населення Слобожанщини. Свою роль тут зіграла і російська мова як мова «міжнаціонального спілкування», і відсутність національних шкіл, і зневага до національних традицій (культивувалися так звані радянські обряди).

3. У якій із байок Леонід Глібов використав прислів'я «Не плюй в колодязь: пригодиться води напитись»? (10 балів)

А) «Лебідь, Щука та Рак»

Б) «Вовк і Ягня»

В) «Коник-стрибунець»

Г) «Лев та Миша»

Д) «Щука».

Відповідь: Г

Поясніть, у чому полягає мораль визначеної вами байки.

Будучи короткою алегоричною оповіддю, байка має повчальний характер. Мораль байки «Лев та Миша» Леоніда Глібова полягає в тому, що не варто нехтувати й гордувати іншими, хоч якими б вони слабкими й бідними не здавалися. Лев прогнав від себе Мишу, а пізніше, коли люди схопили його, дуже розкаювався, адже Миша могла б перегризти його тенета. Відповідно, байка закінчується словами: «Скажу я, люди добрі, й вам (До казки приказка годиться, Хоч і панам): Не плюй в колодязь: пригодиться води напитись».

Доберіть до наведеного прислів'я близькі йому за змістом.

Прислів'я, схожі за змістом:

Живи для людей, поживуть люди і для тебе.

Не бажай другому того, чого сам не хочеш.

Що тобі не мило, другому не зич.

4. В українській мові розрізняють значення слів *книга* і *книжка*. У якому варіанті наведено назву видання, яке можна назвати *книгою*? (10 балів)

А) Словник фразеологізмів української мови

Б) «Тореадори з Васюківки» Всеволода Нестайка

В) «Буквар» Івана Федорова

Г) «Захар Беркут» Івана Франка

Д) Підручник з української літератури.

Відповідь: В.

Поясніть правила вживання цих слів.

Наведіть приклади доцільного вживання слова *книга*.

Відповідь.

Хоч ці слова й мають схожість, однак різниця між ними є, що залежить не стільки від змісту, скільки від розміру книжки. Найбільше ми вживаємо слово *книжка*: «Ах, я довго вас

ждала, ще як над книжкою поезій сміялася, ридала» (П. Тичина); «Письменному – книжка в руки» (М. Номис).

Іменник *книга* звучить з відтінком урочистості, піднесеності. Наприклад: «Книга вчить, як на світі жить» (прислів'я), «Книги – морська глибина: хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить» (Іван Франко).

В офіційних назвах, скажімо, в найменуваннях спеціалізованих закладів чи їхніх підрозділів, що поширювали друковані видання через пошту (магазин «Книга – поштою», відділ «Книга – поштою») усталилося слово *книга*. Від нього пішло *книгарня*. У діловому й побутовому мовленні *книгою* називають зшиті докупи, в оправі аркуші; фоліанти з відповідними записами: бухгалтерська книга (головна – гросбух), касова книга, книга обліку товарів, книга скарг і пропозицій, книга відгуків (вражень), книгу вхідних і вихідних паперів, видання, що мають історичну чи культурну цінність, Святе Письмо (Біблію) та ін.: «Чи то вмер чернець у келії, пишучи святу книгу?» (І. Франко). Виходячи з цього, треба відповідно користуватися словами *книжка* й *книга*.

Але й слово *книжка* входить до цілого ряду термінологічних висловів: трудова *книжка*, ощадна *книжка*, телефонна *книжка*, залікова *книжка*. Звідси й загальноживане записна *книжка* (скорочено *записник*), куди занотовують щось для кращого запам'ятовування: думки, враження від почутого, побаченого, прочитаного, адреси, телефони і т. ін.

Отже, *книжка* й *книга* в окремих значеннях синонімічні, але різняться усталеною сполучуваністю з деякими словами. Варто пам'ятати, що для друкованого видання літературного твору загальною назвою є *книжка*.

З-поміж наведених *книгою* є «Буквар» Івана Федорова. Назва книги умовна, оскільки титульний аркуш або передмова відсутні. Виданий у 1574 р. у Львові та у 1578 р. в Острозі. Обидва видання мають післямови, в яких містяться дані про історію заснування друкарень, умови книгодрукування, підкреслюється зв'язок між книговиданням та освітою. Букварем Івана Федорова користувалися не лише в Україні, а й в інших слов'янських країнах з кириличною абеткою.

Приклади: Пересопницьке Євангеліє, Остромирове Євангеліє.

5. В уривку з поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» виділено окремі слова. Розкрийте їхнє значення. (10 балів)

«... Кричить отаман. Опинились;
Аж **церков** бачать. **Дяк** співа,
Попи з **кадилами**, з **кропилом**;
Громада – ніби нежива,
Анітелень... Поміж возами
Попи з **кропилами** пішли;
За ними **корогви** несли,
Як на **Великдень** над **пасками**.
«Моліться, братія, моліться! –
Так **благочинний** начина. –
Кругом святого **Чигрина**
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать.

А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у **ката** пропадать.
Од **Конашевича** і досі
Пожар не гасне, люде мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата!..
Землі козацької краса
У **ляха** в'яне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеться...»

Відповідь

Церков (церква) – тут: будівля, в якій відбувається християнське, зокрема православне, богослужіння. В іншому значенні – релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості.

Дяк – тут: служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик. Крім того, у стародавній Русі – переписувач князівської канцелярії; у Московії XV–XVII ст. – значний урядовець. Дяки вели зносини з іноземними державами, завідували державними фінансами, займалися питаннями дворянського землеволодіння та іншими справами.

Попи (піп) – священик, духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом, а також служитель релігійного культу, який має це звання і здійснює богослужіння.

Звичайно до священника звертаються словами-титулами «отець», «пан-отець» (західноукраїнське), «батюшка» (східноукраїнське), «ієрей» (урочисто – церковнослов'янське) і просторічне «піп», «владико» – щодо єпископів (народне – нині набрало дещо зневажливого відтінку через атеїстичну пропаганду).

Кадило – металевий посуд на довгих ланцюжках із прорізною накривкою для куріння ладаном під час відправи православного й католицького релігійного культу. У християнстві кадило стало частиною церковного інвентарю, його використовують під час більшості релігійних заходів. Кадило розпалюють за допомогою розпеченого вугілля, на яке кладуть ладан – духмяну смолу східних дерев. Під час спалювання утворюється дим – фіміам. Існують церковні кадила (з ланцюжками, якими приєднуються до ручки) та келійні або домашні (з фіксованою ручкою збоку). Богослужбне куріння буває «повним», коли диякон чи піп з кадилом обходить весь храм, і «малим», коли кадять вівтар, іконостас і парафіян з амвону. Коли куріння здійснюється перед священними предметами – іконами храму, воно призначене Богу, віддаючи йому належну почесність і хвалу. Коли ж куріння звернуто до людей, цим засвідчується, що Святий Дух сходить на християн, як таких, що «подібні до Бога». За східною традицією у відповідь на куріння прийнято кланятись.

Кропило – зв'язаний до купи жмуток трави, кінського волосу тощо для кроплення свяченою водою під час деяких християнських обрядів. Елемент церковного начиння, призначений для кроплення свяченою водою. Кропила можуть мати різний вигляд: від простих пучків трави до конструкцій з руків'ям і робочою частиною. Уживається разом з кропильницею – ємністю для свяченої води.

Громада – група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів, що ставить перед собою певні спільні завдання. Наприклад, релігійна громада, селянська громада, організація. Громада (лат. *politia* політія – община) – форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, місцева організація та частина суспільства; характерна майже для всіх народів. Іноді – гурт дружніх людей. В Україні і Білорусії – поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання.

Анітельень – варіант незмінного присудкового слова «нітельень», уживаний для підсилення; ні слова, ні звука. «І всі уряд поставали, Ніби без'язики – Анітельень (Т. Шевченко).

Корогва – тут: церковн. прикріплене до довгого держака полотнище (чи бляха) з зображенням Христа або інших святих, яке несуть під час хресного ходу. Крім того, – прапор; // іст. – військовий бойовий прапор; підрозділ у польсько-литовській армії XVI–XVII ст. та в козацькому війську.

Великдень – християнське весняне свято, присвячене воскресінню засновника християнства – Ісуса Христа. За церковним календарем, Свята Пасха, Воскресіння Господа Ісуса Христа, одне з найбільших після Різдва Христового свят; святкується в Україні ще з X ст.; настає весною в період з 22 березня/4 квітня по 25 квітня/ 8 травня і припадає на неділю.

Паски (паска) – солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що за православним звичаєм випікається до великоддя; обрядовий великодній хліб, поширений в Україні, ареалах розселення українців та у деяких інших народів. Крім того, церк.,розм. – те саме, що Великдень.

Благочинний – заст. назва служителя культу, що керує церквами кількох парафій. У православній церковній ієрархії священник, якому підпорядковане духівництво кількох парафій. Відповідно його посада йменується благочинство. Нагляд за церквами й монастирями на Черкащині здійснював тоді (напередодні і в часи Коліївщини) відомий український церковний діяч Матвій Карпович Значко-Яворський, у чернецтві Мельхиседек (1716–1809), який з 1753 по 1768 р. був ігуменом Мотронинського монастиря й відіграв помітну роль у боротьбі з уніатством. Його вважали не лише ідейним натхненником, а й одним з прямих організаторів Коліївщини; після придушення повстання він навіть був притягнутий російськими властями до суду за звинуваченням у зв'язках із М. Залізняком; хоч і виправданий через недостатність доказів, він був усунутий з Мотронинського монастиря.

Чигрин (Чигирин) – місто районного підпорядкування, районний центр Чигиринського району Черкаської області України. Тарас Шевченко у своїх творах використовує варіант Чигрин із пропущеним голосним «и» в другому складі від початку, зокрема у вірші «Чигрине, Чигрине». Однак офіційна назва міста – Чигирин. Чигирин відомий з першої половини XVI ст. як укріплений козацький зимівник, що мав невелику фортецю. Із 1648 по 1712 рр. – центр Чигиринського полку. Із 1648 по 19 вересня 1676 р. Чигирин був резиденцією гетьманів: Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Петра Дорошенка і столицею гетьманської Української держави.

Кат – 1. Той, хто здійснює смертні вироки або тілесне покарання, бере на тортури. 2. перен. Той, хто тиранить, убиває, мучить; мучитель, недолюдок. 3. лайл. Біс, чорт.

Конашевич – Петро Кононович Конашевич-Сагайдачний (близько 1582 – 10 квітня (20 квітня) 1622) – український полководець та політичний діяч, гетьман реєстрового козацтва, кошовий отаман Запорізької Січі. Протягом 1616–22 чотири рази був обраний гетьманом Війська Запорозького, вперше – у червні або на початку липня 1616 р., імовірно, після гетьмана В. Стрілковського. Організатор успішних походів запорозьких козаків проти Кримського ханства, Османської імперії та Московського царства. Меценат православних братств та опікун братських шкіл. Під час Хотинської війни 1621 р. отримав тяжке поранення, помер у Києві. Перед смертю гетьман призначив опікунів для своєї дружини та близьких родичів, а також заповів значні статки на добродійні цілі, підтримку в Україні освіти, Православної церкви, Київського братства та Львівського братства. Похований у Київському Братському Богоявленському монастирі (його могила не збереглася). Ректор Київської братської школи Касян Сакович відгукнувся на смерть Конашевича-Сагайдачного твором «Вірші на жалісний погреб зацного рицера Петра Конашевича-Сагайдачного» (1622), в якому прославлялися подвиги гетьмана і запорожців, а також наголошувалося на громадянському, рицарському служінні християнському світові й Вітчизні.

Лях (ляхи) – (зменшено-іронічне – ляхёньки) – 1) стара народна назва поляків; ляшва – зневажливо про поляків; Крім того, лях – також синонім до табуйованого наймення чорт; очевидно, пов'язано з часами політичного протистояння українців і поляків, що не раз бувало в історії відносин двох сусідніх народів; перенесена назва пояснюється також зовнішнім виглядом уявлюваного чорта, – убирається, як пан (пан-лях). Козаки та українські міщани XVI – XVII ст. вживали це слово як зневажливе позначення шляхти Речі Посполитої без зв'язку з етнічною приналежністю. Унаслідок складних польсько-українських відносин протягом довгого періоду історії назва набула негативного забарвлення і зараз її не вживають в офіційній українській лексиці. Тим не менше, в деяких народів слово «ляхи» не має емоційного забарвлення і є назвою для поляків чи Польщі.